

Владан Бартула*

Универзитет у Источном Сарајеву

Филозофски факултет

ЖАРКО ВИДОВИЋ: ПОДВИЖНИК И МИСЛИЛАЦ

*(Жарко Видовић као мислилац књижевности и културе.**Зборник радова. Ур. Милица Ћуковић, Владимир**Димитријевић. Београд: Институт за књижевност и уметност, 2023, 320 стр.)*

У издању Института за књижевност и уметност из Београда 2023. године из штампе је изашао Зборник научних радова под насловом *Жарко Видовић као мислилац књижевности и културе*. Зборник су пажљиво уредили Милица Ћуковић и Владимир Димитријевић док су рецензенти ове научне публикације били проф. др Слободан Антонић, проф. др Слободан Владушић и др Марко М. Радуловић. Зборник садржи једанаест ауторских научних радова, уводно поглавље уредника, индекс имена на крају, а све то на укупно 320 страница лијепо сложеног и приређеног текста.

Зборник је произашао као плод научног скупа који је одржан у Институту за књижевност и уметност у Београду 18. новембра 2021. године. Повод за одржавање овог скупа била је стогодишњица рођења Жарка Видовића (1921), научног савјетника Института за књижевност и уметност, истакнутог културног посленика и великог подвижника, сарајевског затвореника и страдалника од усташа, јасеновачког логораша и норвешког утамниченика, који је преживио Други свјетски рат, логор Јасеновац и норвешки затвор-логор код Нарвика, вратио се из рата и показао се као изузетан мислилац и проучавалац српског културног и духовног наслеђа. Зборник је такође настао из тежње да се обиман и мултидисциплинаран опус овог изузетног човјека и научника, савременог српског полихистора, сагледа из различитих научних и методолошких углова. Ова научна публикација анализира идејне слојеве и дјело Жарка Видовића, нуди тумачење његовог схватања и обликовања српског културног обрасца и ставља у савремени контекст дијакхронијски лук од мислилаца који су Видовићу претходили, па све до његових савременика и аутора који ће стварати након Видовића а бивати у креативном дијалогу са његовим дјелима.

Жарко Видовић спада међу оне научнике чији се животни, интелектуални и дјелатни пут блиставо урезао у новијој српској историји. Да је само оставио при-

* vladan.bartula@ff.ues.rs.ba

чу о свом личном страдању, Жарко Видовић би нам завјештао довољно вриједно наслеђе по коме бисмо га могли памтити. Међутим, он је, према ријечима Драгана Хамовића, оставио много више, „још увек несагледано и неиздато дело које се свих нас сржно тиче и побуђује отворене духове жедне смисла. Видовићева прикљученија делују скоро као апокрифна повесница, када се у поредак нанижу: предратно скојевско опредељење, усташка тамница у Сарајеву, ђурђевдански воз до Јасеновца, спасоносно слање у северне радне логоре преко београдског Сајмишта, бег из Норвешке у Шведску, сусрет и брак са мадам Колонтај, ратне студије у Упсали, повратак у ослобођену земљу и у затворе Озне, наставак студија у Београду и почеци универзитетске каријере и полемичког јавног делања у Сарајеву, професура у Загребу и коначно изгнанство у Београд, у кутак Института за књижевност и уметност и литургијско сабрање Цркве Светог Марка. Говорио је и писао с миром човека што је овај грдни свијет испитао, без роптања али и без устезања, без самоуздизања и самосажаљења, уредно плаћајући цену своје слободе и својих погледа, тај необични припадник још неосвешћеног логорског народа, чије логорско искуство наткриљује све поделе које тај народ и даље прате“ (Видовић, 2022: 5).

Жарко Видовић је један од најаутентичнијих мислилаца новијег времена унутар словенског и српског корпуса. Уколико поставимо питање шта је то што га издваја у односу на друге изузетне мислиоце који су у исто вријеме кад и он стварали и живјели, онда долазимо до одговора да Видовића издваја једна нарочита свестраност у интересовањима за различите друштвене теме и јединственост у промишљању истих; бескомпромисност и спремност на изношење јасно аргументованог става, утемељеног на чињеницама, у свакој ситуацији за коју је налазио да је обавеза интелектуалца и моралног човјека. По природи ненаметљив, бескомпромисан и одважан, Жарко Видовић је био човјек високих моралних и људских квалитета, искрен, јасан и консеквентан у заступању онога што је сматрао за истином, без обзира на евентуалне посљедице (в. Бартула, Попић, 2024: 610).

Жарко Видовић је имао специфичан и тежак животни пут. Поживио је дуго – готово цијели вијек – и много тога проживио и преживио. Родио се у Тешњу 1921. године, а упокојио у Београду 2016. године. Гимназију је завршио у Новом Саду и почео студирати у Загребу 1939. године, најприје медицину, а касније философију. Почетком априлског рата 1941. године као војни обвезник долази у Сарајево. Тако постаје и аутентични свједок логорашких страдања у Другом свјетском рату на простору Сарајева, Босне и Херцеговине и Хрватске; прошао је кроз усташке затворе у Сарајеву, да би на Ђурђевдан 1942. године депортован у Јасеновац и касније према логору у Норвешкој, одакле је након годину дана, захваљујући помоћи локалног норвешког становништва побјегао и прешао у Шведску. Тамо су бјегунци дочекивани са великом пажњом и бригом; ту је добио статус стипендисте Краљевине Шведске, што му је омогућило да упише студије на Универзитету у Упсали. По повратку у Југославију, 6. септембра 1945. године, одмах је био затворен у Загребу, испитиван и малтретиран због свог статуса сти-

пендисте и мјеста главног уредника редовне публикације *Слободна Југославија* у Шведској, а онда пуштен и ослобођен оптужби у Сарајеву. Био је затваран још два пута (по налогу централне УДБ-е у Београду), због иницијативе да се логораши организују у посебну заједницу изван тзв. *Савеза бораца НОР*. Не утврдивши на њему никакву кривицу, власти га коначно ослобађају крајем 1947. године, након чега се враћа у Сарајево. Непосредно по изласку из затвора, те исте 1947. године, Жарко Видовић долази на славу (Никољдан) код породице Мандрапа, од којих су тада живи још само Богдан-Богдо, тежак инвалид, и његова сестра Славка. Браћа Чедо и Добро, са којима је Жарко био вршњак и пријатељ, страдали су у Јасеновцу, заједно са њиховим стрицем Вукашином о коме је тада непосредно свједочио, управо на слави, др Недељко-Недо Зеџ. Неколико година касније др Зеџ ће и записати своје свједочанство.¹

Као стипендиста града Сарајева, Жарко Видовић поново уписује студије, овај пут на Филозофском факултету у Београду. Одлучује се за студије философије, али убрзо прелази и на студије историје умјетности (студирао је у периоду 1948–1952). Одмах по завршетку факултета, од 1953. године постаје асистент, а од 1958. доцент на Универзитету у Сарајеву, као предавач на предметима *Историја цивилизација* и *Теорија умјетности*.

Међу првима је указао на србофобне тенденције у хрватском друштву, у чланку који је објављен на првој страни *Књижевних новина*, 25. новембра 1967. године, захваљујући његовом пријатељу из Сарајева Мому Капору. Видовић је јасно и гласно критиковао и све оно што је тада било актуелно у Хрватској, као медијски иступ у „Вјеснику“ по па Драгановића, затим „Декларацију о хрватском језику“ итд. Ово је прекинуло његову академску каријеру у Загребу и убрзо након тога, половином 1968. године, преселио се у Београд у коме је нешто касније почео да ради у Институту за књижевност и уметност.

Послије 1968. године и са почетком рада на Институту код Жарка Видовића долазе у фокус неке до тада мање изражене теме у оквиру његових интелектуалних промишљања, али, нажалост, релативно брзо и одређени сукоби са „евро-либералним“ круговима (како их је називао) са Београдског универзитета и САНУ. Непосредни разлог сукоба са тим круговима био је Видовићев рад на тексту *Религије у историји хришћанства и цркве у Југославији*, који је објављен у Енциклопедији Ларус [Larousse], у издању ИК „Вук Караџић“, из 1972–1973. године.

Сукоб са „евро-либералним“ круговима са Београдског универзитета и САНУ догодио се тако што је Жарко Видовић по уговору са француском редакцијом Ларус, из Париза, за српско издање био у обавези да преведе и допуни претходно наведени текст, што је и урадио; у тим својим допунама указао је на «неодвојивост историјске свијести Срба од Православља», што, чини се, ни тада, а ни данас није по вољи „евро-либералних“ кругова. Он ће касније на ову тему много

¹ О свему овоме, као и о неким другим сегментима Видовићевог живота и дјела који се даље помињу у овом раду, види опширније у раду Бартула - Попић, 2024: 611–625.

детаљније и садржајније писати, али га је овај сукоб довео до тога да су рад и дјело Жарка Видовића били на одређени начин скрајнути из академске јавности; прецизније говорећи, његови краћи текстови у форми чланака и студија, били су доступни само унутар стручних часописа Института. Видовић је, додатно, са своје стране, када је то сагледао, готово све своје написе, есеје и књиге препуштао искључиво круговима Цркве, односно људима који су као и он имали јако изражен осјећај припадности Цркви. Дакле, његова дјела су све до краја 80-тих и изласка књиге *Опједи о духовном искуству* 1989. године била тешко доступна јавности и то су углавном биле краће студије које је било могуће наћи само у неколико стручних часописа. Занимљив је податак да је изашло преко петнаест књига Жарка Видовића и преко двије стотине чланака и студија, али је индикативно да је од изласка прве књиге (1961) до изласка друге (1989) прошло готово три деценије. То је најбољи показатељ његове скрајнутости из јавности у периоду од двије деценије од поменутих академских кругова.

Иако је проф. Видовић крајем 1961. године отишао из Сарајева и са простора Босне и Херцеговине, у важним и тешким тренуцима био је свесрдно присутан у својој отаџбини, па је тако дао свој допринос оснивању Универзитета у Српском Сарајеву и 1993. године био и међу утемељивачима и предавачима Православног богословског факултета „Свети Василије Острошки“ у Фочи, заједно са блаженопочившим митрополитима Амфилохијем Радовићем и Николајем Мрђом, те епископом Атанасијем Јевтићем.

Жарко Видовић је у духу хеленских мислилаца, велике истине изражавао јасно и недвосмислено, јер се истина само тако може и мора показати. Истину је тражио и пожртвовано свједочио првенствено кроз вјеру, али и кроз философију, умјетност и књижевност, а све то обједињавао у православној светосавско-завјетној мисли српског народа. Жарко Видовић је један од најаутентичнијих српских мислилаца и философа, историчар цивилизација, књижевни тумач и критичар, ерудита и човјек дијалога, јединственог, дубоког и бескомпромисног промишљања кроз цијели свој живот. Отуда је и зборник у част Жарка Видовића, који је пред нама, изузетно значајно научно остварење које баца ново свјетло на живот и рад овог великог мислиоца.

Зборник садржи, како је већ наведено, једанаест научних радова. Први рад у зборнику аутора проф. др Милоша Ковића, под насловом *Жарко Видовић у историји српске историографије*, показује Видовићев духовни профил и скуп различитих утицаја на овог научника које су извршили историчари умјетности, историографи, историчари књижевности и теолози. Са посебном пажњом Ковић указује на Видовићево разумијевање историјске свијести о трајању једне заједнице и духовној вези различитих нараштаја кроз предање и завјетно памћење. Према Ковићевим увидима Жарко Видовић се супротставља марксистичко-хегеловском и просвјетитељском тумачењу историје, оличеном у идеализацији мишљења наспрам осјећања. Такође, Видовић је свјестан негативних аспеката комунистичке идеологије и намјерног потискивања вјере из јавног живота. Зато Видовић и нуди самосвојно виђење важности светосавског и косовског завјета као и конти-

нуитета са аутентичном српском завјетном културом. Видовић је према Ковићу „понудио врло подстицајне смјернице за превазилажење трагизма историје и хоризонта једне непријатељске епохе“.

Драган Хамовић у свом раду под насловом *Жарко из лојора, ѿреврајџник и чувар завџа*, поступно расвјетљава „слојевиту мисао и културни ангажман“ Жарка Видовића. Хамовић у Видовићу види и посвећеног проучаваоца Његошевог дјела што и јесте једна од најважнијих књижевних преокупација Жарка Видовића, гдје се у помном истраживању уочава методологија друкчија од нововјековне на чему је Видовић, према Хамовићу, с пуном свијешћу о српској културној идеологији непрекидно радио.

У раду под насловом *На ѿујџу ка Њејошу (чему Видовић у оскудно време)*, Богдан Златић темељно пронице у културни оквир и методологију Видовићеве студије о Његошу, која је била и јесте парадигма за оригиналне увиде у Његошево пјесништво. Главна тежишта Видовићеве научне мисли могу се видјети у приступу Његошевом пјесништву, гдје он преиспитује не само историју српске књижевности него и феноменолошка и метафизичка схватања историје, нације, државе, цркве и културе, али прије свега однос личности и заједнице.

Владимир Димитријевић у раду под наслову *Од Хермеса ка Лојосу: херменеујџичка начела Жарка Видовића* образлаже Видовићев однос према постмодернизму, као и оригинално схватање романа као жанра који је окренут личности као живој души. Књижевност је, између осталог, покушај оживљавања прошлог времена и настојање да се бића прошлости учврсте у стварности, па је вјера у ово стваралачко васкрсавање сушта неопходност како за читаоца тако и за тумача.

У раду Јелене Миљковић-Матић, *Унујџрашњи и сјољашњи ѿрисџуј Жарка Видовића*, ауторка дјело овог мислиоца узима као примјер могуће оријентације у хуманистички која човјека посматра као духовно биће а теолошку методологију као сврсисходну и научно засновану. Посебна пажња посвећује се разликовању спољашњег приступа науци везаног за природне науке и унутрашњег приступа који је једнак духовном сагледавању ствари.

Јелена Маричевић-Балаћ у раду под насловом *Умејџностџ у ѿерсџекџиви Жарка Видовића* ставља посебан акценат на расвјетљавање Видовићевог поимања културне идеологије југословенских умјетника, како књижевних тако ликовних стваралаца. Јелена Маричевић-Балаћ расвјетљава Видовићеве естетичке и културно-идеолошке премисе, показујући узроке Видовићевог изразито негативног односа према бароку.

У раду *Библио-биоџрафија Жарка Видовића као синџеза личној ојусу, колекџивне исџорије и ѿеоријској меџода*, Никола Маринковић одређује структуру, семантику и значај биобиблиографије Жарка Видовића као синтезе личног опуса, личне и колективне историје и теоријског метода, гдје је спроведен посвећен и херменеутички продубљен приступ овим феноменима.

Дејана Оцић у раду *Речник исџоријских свесџи или салдо морџале Жарка Видовића*, истакнути проучавалац Видовићевог живота и дјела и приређивач Видовићевих остварења, ова ауторка у контексту Видовићевог дјела проучава и

културни образац цијелог српског нација. Рјечник открива Видовићеве преокупације, тематска тежишта и вриједносне критеријуме, фигурирајући као вид националног програма, позив за враћање сопствених културних вриједности.

Рад Милице Ђуковић под насловом *Национално и културно саморазумевање српског народа: Жарко Видовић о Светом Сави* посвећен је тумачењу светосавског завета као окосници теоријских и културолошких промишљања Жарка Видовића.

Срђан Орсић у раду *Завеш као есенција његовој философије: историографско читање романа Ђорђа Оцића* указује на улогу завјетне концепције нације у Видовићевој херменеутици, те на функцију и важност поетофилософије у будућим тумачењима и развоју науке о књижевности.

Последњи рад у овом зборнику под насловом *Изван зајадне еписемологије: Иван Иљин и Жарко Видовић у духовном дослуху*, аутора Јане Алексић пореди идеје и мишљења двојице религиозних теоретичара духа с циљем издвајања и објашњавања њихове концептуалне блискости и културне идеологије.

Зборник који је пред нама, посвећен личности и стваралаштву Жарка Видовића а повезан са најдубљим темама српске историје и културе, настао је у духу дијалога и остаје позив на дијалог о српској историји, философији, вјери и умјетности. Овај зборник свједочанство је темељног промишљања вриједних аутора о завјетној идеји српског културног обрасца на трагу онога што је Жарко Видовић говорио и писао. Како сматрају аутори, зборник има за циљ не само чување Видовићевог дјела од заборава него и подстицање проучавалаца на даља истраживања опуса овог великог мислиоца, као и скретање пажње на Видовићеву рукописну оставштину, њено критичко просуђивање и вредновање свих аспеката живота и дјела овог истакнутог и важног човјека.

Библиографија

Бартула – Попић, 2024: В. Бартула, М. Попић. „Жарко Видовић: професор, мислилац и свједок епохе“. Нови Сад: Матица српска. *Зборник Матице српске за књижевности и језик*, 609–625.

Видовић, 2022: Ж. Видовић. *Завеш и слобода*. Београд: Катена мунди.